

Consideracions prèvies a l'organització territorial de la ciutat de Girona en districtes municipals*

Dolors Batallé i Tremoleda**

Résumé / Abstract / Resumen

Cet article veut contribuer au nécessaire débat sur la décentralisation et la participation citadine à la ville de Gérone. L'idée de base est que les politiques de décentralisation et de participation sont non seulement indispensables au gouvernement des grandes villes mais que –tout en tenant compte des différentes réalités– elles le sont aussi dans des municipalités de la taille de Gérone (68.985 habitants).

L'organisation territoriale urbaine y est présentée comme un instrument au service de la politique de décentralisation et de participation. En ce sens, il ne s'agit pas tant d'analyser le fonctionnement présent du territoire pour définir son organisation que de formuler la politique à suivre et l'organisation territoriale qui la rende possible.

Etant donné que l'on n'a pas encore discuté, à Gérone, les éléments politiques et fonctionnels qui doivent guider la politique de décentralisation et participation et que, à cause de cela, il n'est pas possible de formuler un projet d'organisation territoriale qui soit applicable, on a préféré analyser les traits qui, d'un point de vue historique, social et territorial peuvent conditionner la division de la ville en districtes: les précédents historiques sur le découpage territorial de la ville, la délimitation des anciennes municipalités annexées à Gérone, le rayon

---

* Aquest article recull fragments de la tesi de llicenciatura *L'organització territorial de la ciutat de Girona. Proposta de creació de districtes municipals*, realitzada per la mateixa autora i lliurada a la Universitat Autònoma de Barcelona el dia 6 de novembre de 1984.

** Licenciada en Geografia, Universitat de Barcelona.

d'action des différentes associations de quartier, l'existence de barrières urbaines, les prévisions de croissance urbaine, les plans qui existent actuellement et la portée territoriale de la ville de Gérone.

A la fin, on identifie quarante-deux unités mineures et l'on propose huit districts municipaux avec l'objectif déclaré d'ouvrir un débat sur l'organisation territoriale de la ville de Gérone.

* * *

This article aims to contribute to a debate on decentralization and citizen participation which should be initiated in the city of Girona (Gerona). The initial hypothesis is that decentralization and participation policies are essential, not only for the administration of major metropolis, but also for cities of the size of Girona (pop. 68.985) taking into consideration, however, the differences which obviously exist.

Urban territorial subdivision is conceived as a means of implementing decentralization and participation policies. The purpose of the article is not, therefore, so much the analysis and explanation of the present system as the formulation of an adequate policy of spatial organization which would be applicable in the future. Bearing in mind the fact that the political and functional controls which will determine decentralization and participation policies in Girona have not yet been outlined, thus making it impossible to formulate an applicable proposal for territorial organization, the author elected to analyze those factors of historical, social and spatial origin which could influence the future district subdivision of Girona. These include: the historical precedents of territorial subdivisions in the city, the boundaries of former municipalities swallowed up in the city's expansion, the territorial limits of neighbourhood associations, existing urban district divisions, estimates of urban growth and urban-planning projects now being implemented, and the present limits of Girona.

Lastly, the author proposes that the forty-two minor units identified using the above criteria should be grouped into eight municipal districts, in the hope of thus stimulating further discussion on the spatial organization of the city of Girona.

* * *

Este artículo quiere contribuir a un debate sobre descentralización y participación ciudadana que sería necesario iniciar en la ciudad de Gerona. Se parte de la base de que las políticas de descentralización y participación no sólo son imprescindibles para el gobierno de las grandes ciudades, sino que también lo son para el de los municipios de tamaño semejante a Gerona (68.985 hab.), habida cuenta de las diferencias existentes.

Se plantea la organización territorial urbana como un instrumento al servicio de la política descentralizadora y de participación. En esta línea, pues, no se trata tanto de analizar el funcionamiento actual del

territorio para definir su organización, sino de formular la política que se quiere seguir para establecer una organización territorial que la haga posible.

Habida cuenta que en la ciudad de Gerona no se han discutido aún los elementos políticos y funcionales que han de determinar dicha política de descentralización y participación, y que por ello no se puede formular una propuesta de organización territorial aplicable, se ha preferido analizar aquellos elementos que desde una perspectiva histórica, social y territorial pueden condicionar la división de la ciudad en distritos: los antecedentes históricos de división territorial de la ciudad, la delimitación de los antiguos municipios anexionados a Gerona, los ámbitos territoriales de las asociaciones de vecinos, las barreras urbanas existentes, las previsiones de crecimiento urbano, la planificación actual y el área territorial de la ciudad de Gerona.

Por último, se identifican cuarenta y dos unidades menores y se proponen ocho distritos municipales con el objetivo ya citado de iniciar una discusión sobre la organización territorial de la ciudad de Gerona.

Si bé en la majoria de les grans ciutats europees s'ha dedicat o es dedica un interès especial als temes de descentralització i participació ciutadana, no es pot dir el mateix de les ciutats petites o mitjanes, entre les quals podem incloure el municipi de Girona, amb una superfície de 3879,4 ha i una població de 68.985 habitants el mes de març de 1984.

L'existència de barris marginals i de desequilibris territorials en el proveïment de serveis bàsics a la població no són fets exclusius de les grans ciutats. Tampoc ho són la concentració de poder en els òrgans de govern municipal i la resistència o lentitud d'aquests en oferir vies de participació als ciutadans.

Itàlia, un dels països europeus amb més experiència en qüestions de descentralització, en la llei institutiva de Consells de Districte de l'any 1976 reconeix a les ciutats de més de 40.000 habitants el dret a instituir Consells de Districte i atribuir-los poders decisoris¹.

La descentralització i la participació ciutadana

Tot i que a nivell teòric siguin defensables aquelles postures radicals que neguen la transformació del poder a partir de mecanismes generats per ell

¹ W. VITALI, 1984, «Experiencias europeas en el campo de la descentralización municipal. Italia», *CEUMT. La revista municipal*, 77/78, p. 22.

mateix, a efectes de pràctica política cal acceptar que la participació ciutadana, encara que canalitzada i promociionada des dels òrgans de govern, és un element bàsic per a aconseguir una democràcia real.

Diversos autors han dubtat o fins i tot negat la capacitat de transformació social del fet participatiu. John Short comenta la posició radical de Cockburn referida a una política concreta de participació en un municipi de Gran Bretanya, i afirma:

It was an attempt, according to Cockburn, to incorporate protest, to legitimate local authority policies and to provide information to the decision-makers. (J. SHORT, 1982, 172-173.)

A l'Estat espanyol, M. Sánchez Morón posa de manifest els aspectes integradors de la participació ciutadana:

La participación, en cuanto persigue facilitar la comunicación entre los gobernantes y los ciudadanos y dar respuesta a las demandas de éstos, no hace sino integrar a la población en el sistema democrático. (M. SÁNCHEZ MORÓN, 1983, 9.)

... la participación es un sistema para reducir el conflicto social a contacto social. (M. SÁNCHEZ MORÓN, 1983, 10.)

Altres autors, tot i acceptant les limitacions existents, veuen en la participació ciutadana un mecanisme corrector que ha de possibilitar la consolidació de la democràcia:

Una política de control popular, a pesar de la mediatización que pueda ejercer el poder, ayudará a corregir el autoritarismo, la ineficacia, la corrupción y la burocracia. (M. CASTELLS, 1982, 6).

... necesitamos un nuevo instrumento de gestión política, un mecanismo institucional que relacione estrechamente el Estado y la sociedad civil a través de gobiernos locales autónomos, des-centralización administrativa y participación ciudadana. (M. CASTELLS, 1982, 6).

C'est cette adhésion des quartiers à la vie locale, expression de la réalité la plus immédiate, que constitue une contribution essentielle à la solution des problèmes urbains qui deviennent chaque jour plus ardues et complexes, un moyen de s'opposer aux tendances à la désagrégation et à la décadence de la vie collective dans les villes, tendances qui sont la conséquence du développement capitaliste. (SATAÑASSI, 1978, 24.)

Si s'accepta, doncs, la participació ciutadana com un avenç cap a la consolidació de la vida democràtica de la ciutat, caldrà definir la política descentralitzadora que l'ha de fer possible. La descentralització urbana, a més de possibilitar la participació, haurà de millorar l'eficàcia de l'Administració –tant en els seus aspectes econòmics com socials– i buscar l'equilibri i la integració

social i cultural de les diferents àrees urbanes. Walter Vitali, en parlar de la descentralització a Itàlia, menciona tres objectius:

La primera exigència era la necessitat d'ampliar la representació; això significa que, havent-hi eleccions cada cinc anys, s'amplia el mode de participació dels ciutadans en la vida de l'Administració. La segona exigència era d'integració social, sobretot en la perifèria de les grans ciutats amb la creació de llocs on localitzar els serveis descentralitzats de l'Administració i on trobar un punt de referència per a crear també una identificació dels ciutadans, que especialment eren immigrants, amb la ciutat. I el tercer objectiu era el d'augmentar d'alguna manera la governabilitat de la ciutat, és a dir, l'eficiència de la maquinària comunal. (W. VITALI, 1984, 22.)

El nivell de descentralització que es pot aconseguir vindrà condicionat per diversos factors, però en la base de tots ells s'hi troba la voluntat política de l'equip de govern municipal. Cada municipi haurà de definir el tipus de descentralització que es proposa; quines funcions i serveis vol descentralitzar; quines competències s'atorgaran a les entitats descentralitzades; a quin nivell –consultiu, propositiu, decisoriu...– podran intervenir aquestes en el govern municipal. D'altra banda, és evident que la dimensió de la ciutat condicionarà el tipus de descentralització. Cada servei municipal, segons les seves característiques, requerirà un àmbit territorial d'aplicació. La grandària de les unitats descentralitzades condicionarà els tipus de funcions que podran assumir.

L'organització territorial urbana, base d'una política de descentralització i participació ciutadana

Per a poder practicar una política de descentralització urbana es fa imprescindible haver organitzat prèviament el territori afectat. L'organització territorial que es proposi serà la base sobre la qual aplicar la política descentralitzadora i de participació; en aquest sentit, les implicacions mútues entre el projecte polític i el projecte territorial són evidents.

L'organització territorial proposada haurà de reflectir el projecte de ciutat que es desitja i no pas el funcionament actual d'aquest territori que s'ha d'organitzar; per tant, la intencionalitat política de la descentralització serà un dels primers condicionants de la proposta territorial.

L'informe Herbert –citat en treballs dels autors Casassas i Clusa– menciona tres blocs de condicionants:

En primer lugar, el informe Herbert introduce el «método de los tres condicionantes» para formular una propuesta de reorganización territorial: los condicionantes territoriales (qué unidades en términos de sistemas y subsistemas urbanos), los condicionantes de gestión pública (ámbito más adecuado para la organización técnico-administrativa de las competencias,

por tanto, eficacia en la gestión) y, especialmente, el condicionante de qué problemas hay que resolver (políticas de acercamiento de la decisión al ciudadano y organización administrativa para mejorar la gestión actual). (CASASSAS-CLUSA, 1984a, 8.)

Si bé els condicionants territorials (derivats de l'estructura actual del territori) i els condicionants funcionals (imposats per l'anàlisi de les funcions municipals a descentralitzar) són importants i imprescindibles de ser considerats en una proposta de divisió territorial, els condicionants socials (les agrupacions espontànies de veïns, els moviments socials urbans, el sentiment de territorialitat dels ciutadans, els desequilibris socials existents, les àrees de població no integrades al conjunt de la ciutat...) són també molt importants i sovint considerats en darrer terme. Cal tenir, doncs, molt en compte els àmbits territorials creats per les associacions de veïns, així com també la consciència ciutadana de pertinença a un barri.

Como consecuencia de la percepción espacial, la territorialidad constituye un elemento principal en el conocimiento del territorio político. Puede definirse como un tipo de comportamiento mediante el cual el espacio vital resulta fragmentado en varios territorios más o menos bien definidos, cuyos límites están considerados como inviolables por sus habitantes. (SANGUIN, 1981, 44-45.)

Caldrà identificar aquestes unitats menors per a respectar la seva integritat en el moment de dibuixar els límits dels districtes. Si la identificació de les unitats menors pot deduir-se, amb relativa facilitat, d'una interpretació que es faci del territori urbà, els criteris per a dibuixar les línies divisòries entre els districtes són ja una qüestió més complexa i discutible. El nombre d'unitats descentralitzades i la seva dimensió, per exemple, són aspectes bàsics a plantejar, però difícilment emmotllables a unes lleis generals.

La proposta d'una divisió territorial urbana s'haurà de basar en un procés lent de recollida d'informació i en una anàlisi de tots aquells elements que poden condicionar la configuració dels districtes; però sense una definició per part del govern municipal del grau de descentralització que es vol aconseguir, sense una anàlisi posterior de les funcions que es podran descentralitzar, i, finalment, sense una àmplia discussió de les alternatives possibles amb el conjunt dels ciutadans, no es pot arribar a proposar una organització territorial que sigui aplicable. Malgrat tot, es pot iniciar l'anàlisi d'alguns elements que caldrà considerar en plantejar-se l'organització territorial de la ciutat de Girona.

Els precedents històrics de divisió territorial de la ciutat

Si bé alguns historiadors, en treballs realitzats sobre la Girona del segle XIV, han zonificat la ciutat i han anomenat alguns barris, la primera notícia escrita que s'ha trobat a l'Arxiu Històric Municipal de Girona sobre divisions de la ciutat, data de l'any 1843.

En un lligall referent al funcionament del Consell Municipal, que conté documentació sobre càrrecs municipals, s'ha trobat una divisió de la ciutat de Girona que té molts punts de coincidència amb una divisió eclesiàstica datada del mateix any. El vicari general governador de Girona signa un document que divideix el terme municipal en tres parròquies: la Catedral, Sant Feliu i Santa Susanna del Mercadal. Les línies divisòries eren la muralla i el riu Onyar: la parròquia de la Catedral quedava limitada al nord per la muralla romana (portal de Sobreportes); a l'est i al sud per la muralla medieval de les Pedreres, i a l'oest pel riu Onyar, tot i que també abastava les cases que hi havia al carrer del Carme. La parròquia de Sant Feliu estava situada al nord de la Catedral, separades per la muralla romana (portal de Sobreportes); a l'oest quedava limitada pel riu Onyar, i al nord arribava fins al Pont Major. La parròquia de Santa Susanna del Mercadal ocupava la resta de la ciutat que es trobava a l'altre costat del riu Onyar.

Pel que fa a la divisió municipal de Girona que data del 1843, ens presenta la ciutat organitzada en dos quaters (cuarteles), cadascun dels quals es troba dividit en dos barris. El riu Onyar és la línia divisòria entre les dues parts; el quarter número 1 correspon al recinte del Mercadal, dividit en dos barris pel carrer del Progrés (actual carrer Nou); el quarter número 2 coincideix amb la ciutat construïda a la dreta del riu Onyar, utilitzant els Quatre Cantons com a punt de separació entre els dos barris. Cada quarter està regit per un comissari, i cada barri per un alcalde de barri.

Aquesta divisió de l'any 1843 fou modificada poc després, en un termini màxim d'un any, conservant, però, bàsicament, la mateixa organització. En comptes de dos quaters se'n crearen tres, i de quatre barris es passà a set. La modificació va consistir a subdividir el centre de la ciutat i ampliar la perifèria. En el barri segon del quarter primer s'hi afegí el carrer de la Rutlla i el Pla de Girona que ja s'anava construint; el quarter segon (a la dreta del riu Onyar) se subdividí en dos quaters, corresponents als dos barris de la divisió anterior, que foren subdividits en cinc barris: dos situats al sud dels Quatre Cantons, allargant-se fins al carrer del Carme, i tres situats al nord dels Quatre Cantons, un dels quals era nou i estava format pel barri del Pont Major.

Consultant els padrons municipals s'ha pogut trobar una divisió de l'any 1874 i una de l'any 1890, a la vegada que, en la sèrie temàtico-alfabètica de la

documentació diversa que s'ha anat classificant a l'Arxiu Històric Municipal de Girona, buscant en la lletra D s'ha localitzat una divisió de la ciutat i del seu terme municipal datada l'any 1889.

La divisió de l'any 1874 és d'una simplificació considerable; organitza la ciutat de Girona en tres barris que corresponen als tres quarts de la divisió establerta molt poc després del 1843. El riu Onyar continua essent la línia divisòria principal i la ciutat de la dreta del riu segueix dividida a l'alçada dels Quatre Cantons.

Les divisions de 1889 i de 1890 corresponen a la mateixa organització de la ciutat, amb algunes diferències. En el padró de 1890 trobem una Girona dividida en quatre districtes; en la divisió de 1889 trobem també els quatre districtes (amb els mateixos límits), però especificant la subdivisió dels districtes en dotze barris. Una diferència essencial entre les dues divisions és que a la de 1889, en el seu districte primer —corresponent a l'esquerra del riu Onyar—, s'inclou el terme municipal de Santa Eugènia, incorporat a Girona el 13 de juliol de 1888 després de la sol·licitud formulada pel municipi de Santa Eugènia, argumentant que el creixement de Girona havia format un continu urbà entre les dues poblacions. El juny de 1889, el ministre de Governació va comunicar una real ordre per la qual s'anul·lava l'annexió de Santa Eugènia a Girona i es restablien els límits entre els dos municipis.

Girona quedaria organitzada de la següent manera:

Districte primer. La ciutat construïda a l'esquerra del riu Onyar, amb la següent subdivisió:

- Barri primer: la ciutat emmurallada (barri del Mercadal).
- Barri segon: la zona d'extramurs, al nord de la sèquia Monar.
- Barri tercer: la zona d'extramurs, al sud de la sèquia Monar i a l'oest de la carretera de Barcelona.
- Barri quart: la zona d'extramurs, al sud de la sèquia Monar i entre la carretera de Barcelona i el riu Onyar.
- Barri cinquè: el terme municipal de Santa Eugènia. A la divisió de 1890 desapareix aquest barri i recupera la seva autonomia municipal.

Districte segon. La zona plana i més cèntrica de la dreta del riu Onyar, entre els Quatre Cantons i la plaça del Vi. Aquest districte no es troba subdividit en barris.

Districte tercer. La zona a la dreta del riu Onyar i al sud de la plaça del Vi fins arribar al final del carrer del Carme, amb la següent subdivisió:

- Barri primer: la ciutat a l'interior de la muralla.

- Barri segon: la zona d'extramurs situada entre les Pedreres, el riu Onyar i el terme municipal de Sant Daniel.

Districte quart. La zona a la dreta del riu Onyar i al nord dels Quatre Cantons fins arribar al Pont Major, amb la següent subdivisió:

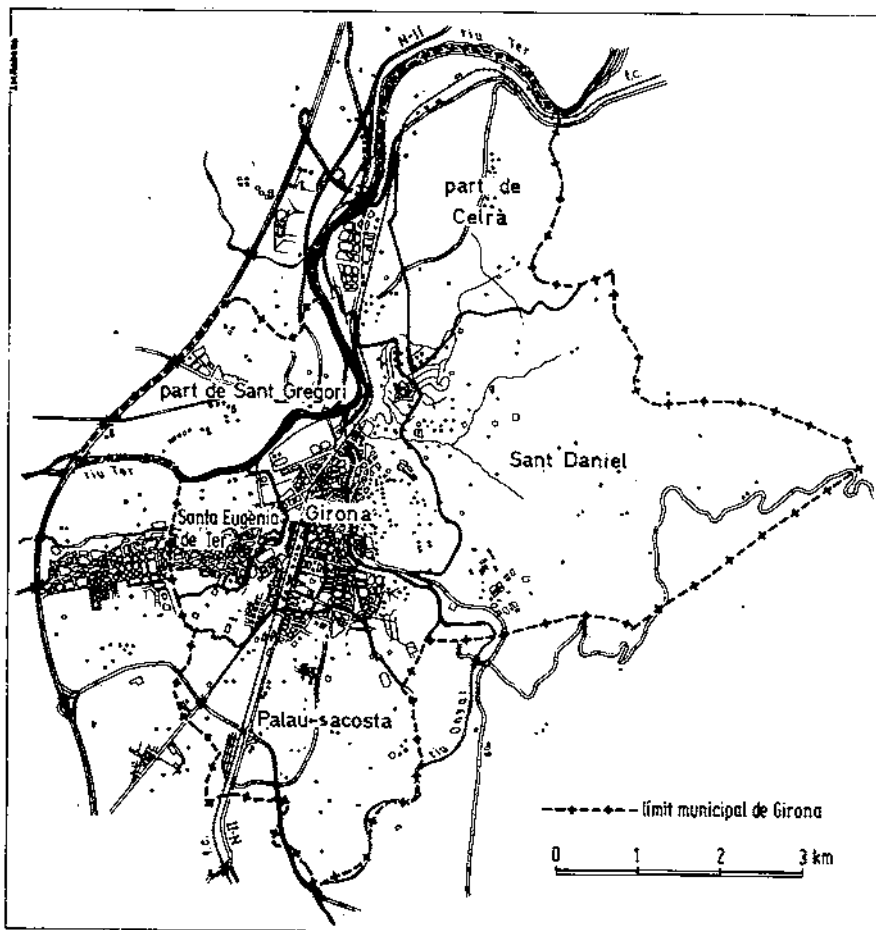
- Barri primer: l'àrea a l'interior de la muralla.
- Barri segon: la zona del Pont Major.
- Barri tercer: la zona de Pedret.
- Barri quart: l'àrea integrada per una part de la muntanya de Montjuïc, els inicis de la vall de Sant Daniel i la zona de Torre Gironella.

A finals del segle XIX ens trobem, doncs, amb una ciutat allargada seguint el curs del riu Onyar pel seu marge dret, i amb una expansió important cap a la part plana, a l'altre costat del riu. Les barreres urbanes són molt marcades: el riu Onyar, les muralles, la sèquia Monar i la carretera de Barcelona. La dimensió dels districtes és molt desigual, mentre que els barris interpreten unes unitats urbanes, en alguns casos molt definides (Mercadal, Pedret, Pont Major...).

No s'ha trobat documentació sobre cap altra divisió urbana posterior a 1890; només en el llibre *La ciutat de Girona*, de Carles Rahola, editat l'any 1929, en l'apartat titulat «Divisions Administrativa i Eclesiàstica» s'ens parla d'una ciutat dividida en quatre districtes municipals i quatre parròquies. El fet que el nombre de districtes coincideixi amb la divisió de 1890 no significa que es tracti de la mateixa organització, ja que, segons Carles Rahola, els centres dels quatre districtes serien: la plaça de l'Hospital, la plaça de Sant Agustí o de la Independència, la plaça de l'Oli i la plaça de Sant Pere. Els dos primers districtes se situen a l'esquerra del riu Onyar i se subdivideixen, respectivament, en cinc i dos barris; els altres dos districtes pertanyen a la dreta del riu i se subdivideixen també, de manera respectiva, en tres i quatre barris. El paper de barrera urbana del riu Onyar es manté, però les àrees de la ciutat situades a dreta i esquerra del riu reben un tractament més equilibrat (probablement a causa del creixement important que es produí a l'esquerra de l'Onyar); ambdues parts queden organitzades en dos districtes i set barris, mentre que l'any 1890 a l'àrea de l'esquerra hi corresponia un districte amb quatre barris i l'àrea de la dreta estava integrada per tres districtes amb set barris.

Pel que fa a la divisió eclesiàstica que ens explica Carles Rahola, les quatre parròquies que integren la unitat eclesiàstica de Girona són: la Catedral (amb les filials de les esglésies del Carme i la Mercè), Sant Feliu (amb la filial de Sant Pere de Galligants), el Mercadal (a la qual s'hi agregà el vicariat de Palau-sacosta) i el Pont Major (creada l'any 1929).

Gràfic 1. Antics municipis annexionats a Girona

Elaboració pròpia a partir de la consulta dels expedients d'annexió de cada municipi.

La delimitació dels antics municipis annexionats a Girona

Les annexions de municipis a la ciutat de Girona es van fer en dues etapes. L'any 1963 s'incorporaren els municipis de Sant Daniel, Palau-sacosta i Santa Eugènia, i l'any 1974 ho feren els de Salt, Sarrià de Ter, part del municipi de Sant Gregori i part del de Celrà. Fou ampliada tota la perifèria gironina, aconseguint un augment considerable de població i de superfície.

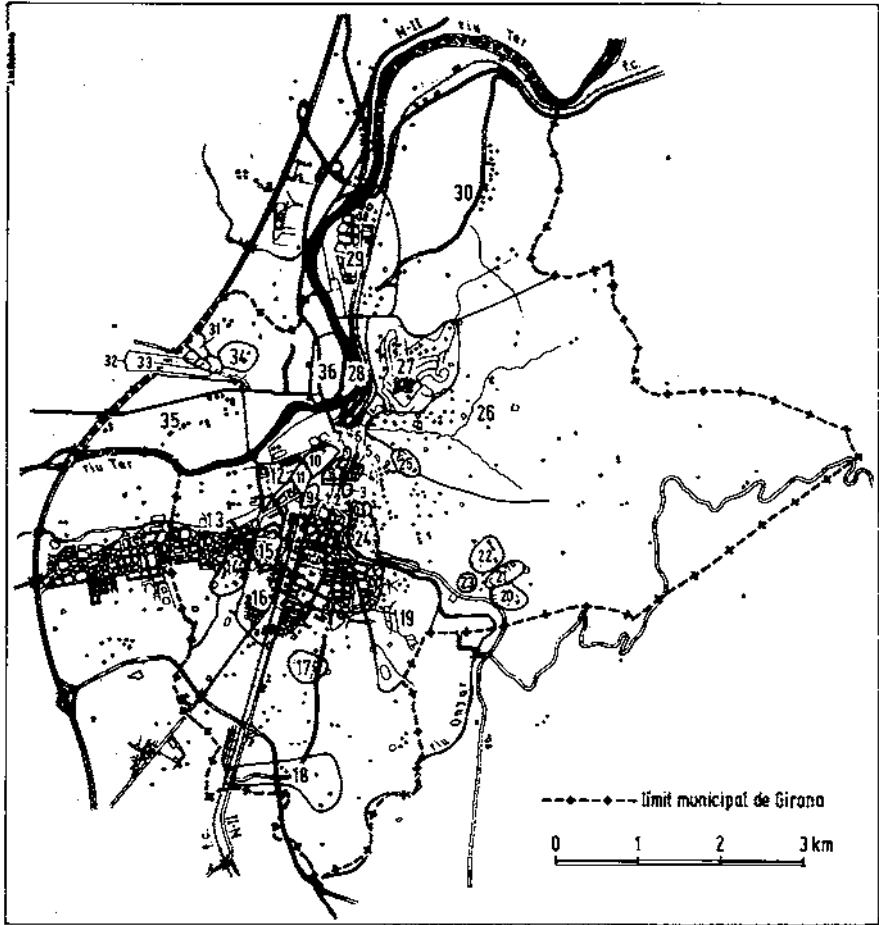
Les annexions més discutides i més rebutjades per la població dels municipis afectats foren les de Salt i Sarrià de Ter, els quals municipis, després d'un llarg procés de reivindicació de la seva independència, aconseguiren, l'any 1983, la segregació respecte de la resta de Girona. Actualment, doncs, el terme municipal de Girona està constituït pels antics municipis de Girona, Santa Eugènia de Ter, Palau-sacosta, Sant Daniel, part del municipi de Celrà i part del municipi de Sant Gregori. (Vegeu el Gràfic I.)

Dels primers municipis annexionats el que es conserva més cohesionat i amb un grau més alt d'identificació dels seus veïns amb tota la seva extensió, amb una consciència a vegades encara de poble, a vegades de barri, és el de Santa Eugènia de Ter. El municipi de Palau ha sofert moltes transformacions des de la seva annexió (les urbanitzacions que s'hi han construït, els equipaments ciutadans —especialment esportius— que s'hi han ubicat); tot plegat fa que l'antic nucli de població existent en el moment de l'annexió tingui ben poc a veure amb l'actual configuració del que havia estat el seu terme municipal. Pel que fa al municipi de Sant Daniel, ha conservat el sentit d'unitat veïnal en l'antic nucli de la vall, mentre que ha perdut completament la consciència de pertinença en la resta del terme municipal. Molts gironins no saben que la zona on es troben els polígons d'habitatges de Vila-roja, Font de la Pólvora, Grup de Sant Daniel i Pinar i Camp de la Font, formava part del municipi de Sant Daniel. En l'actual percepció urbana de Girona, el barri de Sant Daniel s'identifica amb la vall del mateix nom, amb les seves cases, el seu monestir, les seves fonts i els seus boscos, però mai amb el perímetre del seu antic terme municipal. Els mateixos habitants de la vall no volen tenir res a veure amb els grups de la zona de Vila-roja.

Dels municipis annexionats en la segona etapa, Salt i Sarrià de Ter no arribaren mai a identificar-se amb Girona, fins al punt d'aconseguir-ne la segregació, com ja s'ha indicat anteriorment. La part annexionada del municipi de Sant Gregori s'identifica amb Girona, però és conscient del seu caràcter perifèric; els seus habitants saben que són gironins i ho accepten de bon grat, però quan travessen el riu Ter diuen que van a Girona. La zona del Campdorà, que correspon a la part del municipi de Celrà que fou annexionada, no ha assumit ben clarament la seva pertinença a Girona; als seus habitants els queda una certa recança de la seva situació anterior, motivada, en part, per la decisió municipal de localitzar en els seus terrenys alguns equipaments de caràcter supramunicipal que els semblen poc atractius (incineradora d'escombraries, depuradora d'aigües residuals, possible ubicació de dipòsits de gas).

La consideració dels límits dels antics termes municipals annexionats, com elements a tenir en compte en l'estructuració dels actuals districtes, és, en

Gràfic II. Àmbits de les associacions de veïns

Elaboració pròpia a partir de la informació obtinguda en les entrevistes realitzades a un responsable de cada associació. 1 A. V. i Centre Comercial del carrer Nou. 2 A. V. dels carrers Santa Clara i Hortes. 3 A. V. de la plaça de Catalunya. 4 A. V. dels carrers Ciutadans i plaça del Vi. 5 A. V. dels carrers Abeuradors, Mercaders i plaça de les Castanyes. 6 A. V. de la Rambla de la Llibertat i Argenteria. 7 A. V. i comerciants de la plaça de la Independència. 8 A. V. del barri del Mercadal. 9 A. V. de l'Havana Petita. 10 A. V. de Figuerola-Bonastruch de Porta. 11. A. V. de les Antigues Hortes del Güell. 12 A. V. de la Devesa. 13 A. V. de Santa Eugènia. 14 A. V. de Can Gibert del Pla. 15 A. V. del Grup de Sant Narcís. 16 A. V. de la Mare de Déu del Mont. 17 A. V. de Torre Rafaela. 18 A. V. del barri de l'Avellaneda i Torres de Palau. 19 A. V. de Montilivi. 20 A. V. de Vila-roja. 21 A. V. del Pinar i Camp de la Font. 22 A. V. de Font de la Pólvara. 23 A. V. del

Grup de Sant Daniel. 24 A. V. de Vista Alegre-Parròquia. 25 A. V. de Torre Gironella. 26 A. V. de la vall de Sant Daniel. 27 A. V. del parc de Montjuïc. 28 A. V. de Pedret Verge del Pilar. 29 A. V. del pont de l'Aigua. 30 A. V. de Sant Jaume de Campdorà. 31 A. V. de Germans Sabat. 32 A. V. dels polígons Kim i Benet. 33 A. V. del Grup Josep M.º Prat. 34 A. V. Urbanització Torre de Tàlala. 35 A. V. de Domeny. 36 A. V. de Sant Ponç.

principi, una consideració que té una lògica evident, ja que els antics municipis que, indiscutiblement, eren unitats de poblament, podrien haver mantingut el seu caràcter d'unitat, tot i formant part d'un conjunt urbà més ampli. En el cas de la ciutat de Girona es pot afirmar, generalitzant, que no ha ocorregut d'aquesta manera. Si observem les divisions territorials aplicades per diversos serveis, veurem com, tret del registre de la propietat, la resta tenen ben poc a veure amb els antics termes municipals. Sant Daniel seria el municipi més desfigurat i Santa Eugènia el que, amb variants importants, es conservaria amb més integritat. Considerant l'aspecte de l'associacionisme dels veïns, no trobarem cap associació que coincideixi amb un antic terme municipal, mentre que es dona el cas d'associacions formades per veïns de dos antics municipis diferents.

Les associacions de veïns

El nombre d'associacions de veïns de la ciutat de Girona és —el mes de maig de 1984— de trenta-sis (vegeu el Gràfic II), amb una gran diversitat pel que fa a la seva antiguitat, als seus orígens i a la seva funció. Es podrien establir cinc grans tipus d'associacions de veïns, amb lògiques diferenciacions internes però amb característiques essencials semblants. L'anàlisi i la definició d'aquesta tipologia servirà també com interpretació territorial de Girona.

Associacions de veïns del centre comercial de Girona

Es tracta d'associacions de botiguers que, per raons estatutàries, hagueren d'anomenar-se associacions de veïns. Totes elles es constituïren amb la finalitat de reviscolar i promocionar el comerç localitzat en el seu àmbit; només en dos casos (plaça de Sant Agustí i carrer Nou) s'ha aconseguit la col·laboració dels veïns, encara que amb una actitud de suport més que d'iniciativa. De totes elles, la més antiga és la de la Rambla-Argenteria, amb vint-i-cinc anys d'existència, seguida de la del carrer Nou, amb prop de vint anys; la resta es constituïren en els anys setanta, essent la més recent la de la plaça de Sant Agustí, que és la que més s'assembla a una associació de veïns. Tot i que hi ha diferències substancials entre elles, es pot generalitzar que l'activitat que realitzen és ben escassa, i s'arriba a situacions d'existència legal, però no real,

com és el cas de la plaça de Catalunya. La seva localització correspon bàsicament al centre comercial de Girona, amb set associacions repartides entre els dos costats del riu Onyar i una que està integrada per establiments comercials d'ambdues bandes.

- A.V. de la Rambla de la Llibertat i Argenteria.
- A.V. dels carrers Abeuradors, Mercaders i plaça de les Castanyes.
- A.V. del carrer Ciutadans i plaça del Vi.
- A.V. de la plaça de Catalunya.
- A.V. i comerciants de la plaça de la Independència.
- A.V. dels carrers Santa Clara i Hortes.
- A.V. i Centre Comercial del carrer Nou.
- A.V. de l'Havana Petita.

Associacions de veïns de nuclis diferenciats en el teixit urbà

Corresponen, gairebé en la seva totalitat, a àmbits que constitueixen un barri reconegut pels seus habitants i per la resta de ciutadans de Girona. Són associacions nascudes –majoritàriament– en els anys setanta, tot i que n'hi ha dues de creació molt recent (Figuerola-Bonastruch de Porta i Antigues Hortes del Güell, iniciades ambdues a finals del 1983). Tret de la del Mercadal, la resta són associacions força actives, amb una col·laboració considerable dels veïns en l'organització d'actes col·lectius. Els objectius que persegueixen en la seva creació i que segueixen encara vigents són –bàsicament– de reivindicació d'infraestructura urbanística i també d'organització d'activitats per aconseguir una convivència social entre els habitants del barri. La seva localització és diversa, però sempre vinculada a algun punt de referència històrica, antics nuclis petits de població que s'han expandit, però no han perdut les seves característiques diferencials ni el sentiment de pertinença dels seus habitants a aquella zona.

- A.V. del barri del Mercadal.
- A.V. de Figuerola-Bonastruch de Porta.
- A.V. de les Antigues Hortes del Güell.
- A.V. de la Devesa.
- A.V. del Grup de Sant Narcís.
- A.V. de la Mare de Déu del Mont.
- A.V. de Vista Alegre-Parròquia.
- A.V. de Pedret Verge del Pilar.
- A.V. del Pont de l'Aigua.

Associacions de veïns de nuclis de població que constituïen o eren part d'antics municipis annexionats

Són associacions creades en els anys setanta i en els primers vuitanta; la seva funció és bàsicament de seguiment de problemes urbanístics bàsics, però també es preocupen de mantenir la consciència col·lectiva de barri que fa uns anys, en alguns casos (Sant Daniel, Santa Eugènia), ho havia estat de poble. L'associació de veïns de Campdorà pretén integrar en una unitat la zona que, procedent del municipi de Celrà, fou annexionada a Girona l'any 1974; és una integració difícil perquè hi ha una certa discòrdia entre la part alta i la part baixa de Campdorà, però és comprensible des de la perspectiva de la seva situació allunyada del centre urbà i de la necessitat de cohesió i organització internes. L'associació de la vall de Sant Daniel està integrada pels habitants de l'antic municipi de Sant Daniel, quan el poblament estava concentrat a la vall o dispersat en masos aïllats; inclou també les noves construccions realitzades en la conca hidrogràfica del riu Galligants, tret de les zones que pertanyen a les associacions de veïns de Montjuïc o de Torre Gironella. Totes elles es poden considerar formant part de la perifèria urbana, encara que Santa Eugènia constitueixi un continu urbà amb la Girona que s'estengué cap al pla.

- A. V. de Santa Eugènia.
- A. V. de Domeny.
- A. V. de Sant Jaume de Campdorà.
- A. V. de la vall de Sant Daniel.

Associacions de veïns d'urbanitzacions perifèriques

Es tracta d'associacions de característiques molt semblants, creades en funció de les necessitats de cada urbanització. La seva funció principal és la de garantir la construcció i distribució dels serveis bàsics de la urbanització, en substitució de les obligacions que algunes promotores abandonen quan les parcel·les de terreny han estat venudes. Són uns assentaments de població benestant, especialment Torre Rafaela, Torres de Palau i el parc de Montjuïc, que ha abandonat el seu habitatge a l'interior del casc urbà per ocupar uns terrenys en zones de localització més privilegiada.

- A. V. del parc de Montjuïc.
- A. V. de Torre Rafaela.
- A. V. del barri de l'Avellaneda i Torres de Palau.

Associacions de veïns de grups d'habitatges i nuclis d'acollida d'immigració

És el grup més nombrós d'associacions; se'n poden comptar onze, constituïdes al llarg de la dècada dels setanta. Totes elles es troben localitzades a la perifèria urbana, formant nuclis de població molt tancats i, a vegades, aïllats de l'entorn. En molts casos són associacions integrades per un grup d'habitatges, normalment de promoció pública, que fou construït per absorbir àrees senceres de barraquisme. Tot i que hi ha diferenciacions socials importants entre aquests àmbits veïnals, tenen en comú el percentatge elevadíssim de població immigrada. Hi ha dos casos de concentració de petites associacions de veïns (zona de Germans Sabat i zona de Vila-roja) que lògicament coincideix amb una concentració de grups d'habitatges, construïts en diferents moments, diferenciats entre ells, amb funcionament independent, però que ple-gats configuren unes àrees perifèriques de tipologies urbanístiques semblants. Quan no són grups d'habitatges es tracta de zones d'autoconstrucció (Torre Gironella).

- A.V. de Germans Sabat.
- A.V. Grup Josep Mª Prat.
- A.V. dels polígons Kim i Benet.
- A.V. de Sant Ponç.
- A.V. de Can Gibert del Pla.
- A.V. de Montilivi.
- A.V. de Vila-roja.
- A.V. de Font de la Pólvora.
- A.V. del Pinar i Camp de la Font.
- A.V. del Grup Sant Daniel.
- A.V. de Torre Gironella.

La majoria de les associacions delimiten un espai de dimensió molt reduïda, especialment en el centre urbà o en aquelles zones de la perifèria construïdes en períodes relativament recents i formades per diversos polígons o grups d'habitatges que, amb problemàtiques individualitzades, han anat constituint petites unitats veïnals diferenciades. Aquella perifèria formada per antics municipis annexionats o per barris històricament importants, es troba organitzada en unitats veïnals més grans.

És considerable l'extensió de sòl urbà que no pertany a cap àmbit d'associació de veïns, no tan sols en aquelles àrees poc urbanitzades, on la població es troba molt disseminada, sinó també en zones tan centríques i completament urbanitzades com les de l'Hospital, l'Eixample, la carretera de Barcelona, el carrer de la Rutlla, el Barri Vell i algunes zones de les Pedreres.

La superposició d'àmbits d'associacions de veïns en un mateix espai només es produeix en la interacció entre la de la Devesa i la de Santa Eugènia, considerant ambdues la zona del Turfín com a espai integrant de les respectives associacions.

Les barreres urbanes existents

Fent una anàlisi comparativa de les divisions territorials que existeixen a la ciutat de Girona, es veu que diferents elements actuen repetidament com a barreres urbanes. Cal analitzar els elements territorials i socials que condicionen les relacions entre la població gironina, essent imprescindible tenir-los en compte en el moment de plantejar-se una organització territorial de la ciutat, ja sigui per respectar el seu paper de barrera, ja sigui per introduir elements que ajudin a superar-la. Només es tindran en compte aquelles barreres significatives a escala municipal, sense entrar a analitzar el detall intern de cada barri, ja que un estudi molt acurat de la trama urbana ens podria fer perdre la visió de conjunt.

Els principals elements físics de segregació serien els rius, els eixos de comunicació, els espais sense urbanitzar i el relleu, que, sumats a les diferències socials entre diverses zones urbanes i al repartiment desigual de serveis a sobre del territori, arriben a configurar –en alguns casos– sectors urbans molt aïllats i difícilment integrables. No tots els elements que actuen com a barrera ho fan en la seva totalitat; caldrà analitzar cada cas per veure en quins trams es debilita la seva funció divisòria. (Vegeu el Gràfic III.)

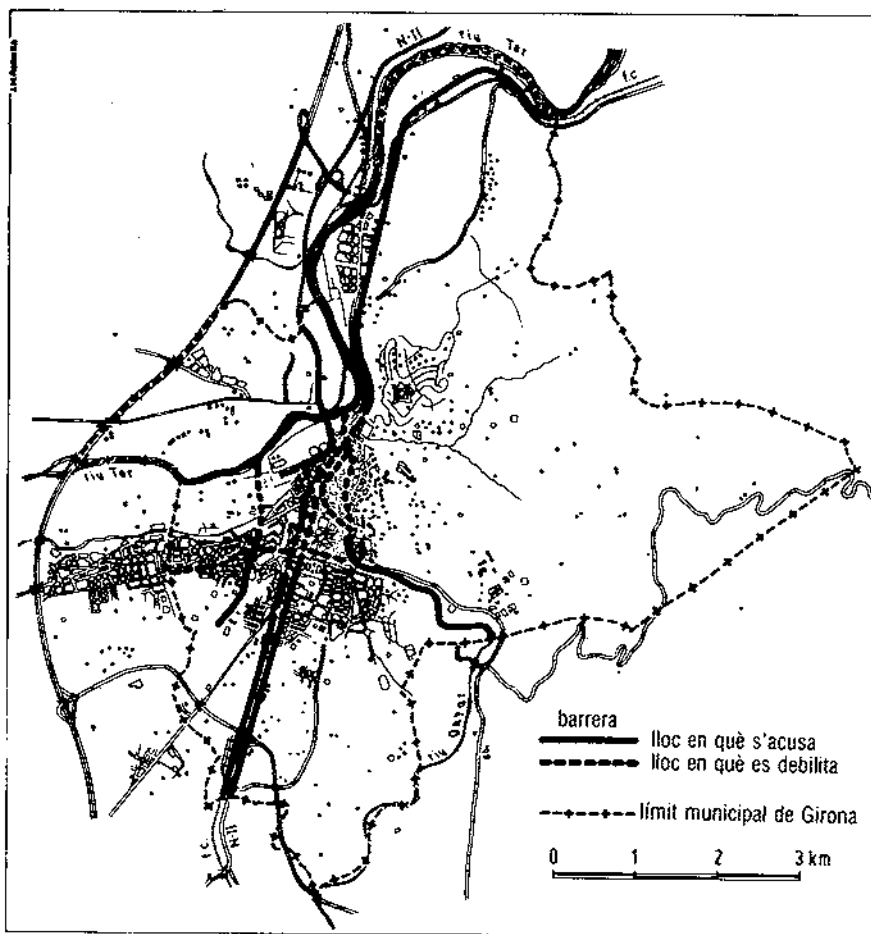
Els rius

Tot i el seu poder d'atracció per a l'establiment dels primers nuclis de població, el riu, en produir-se el creixement urbà i ser-ne ocupats els seus dos costats, sol convertir-se en una barrera urbana important.

– El riu Ter. Fins fa deu anys (amb una interrupció entre 1968 i 1969) havia estat un dels límits de la ciutat de Girona; amb l'annexió del municipi de Sarrià de Ter i de part del municipi de Sant Gregori, l'any 1974, fou incorporat en el teixit urbà de la ciutat. Posteriorment, amb la segregació del municipi de Sarrià de Ter, l'any 1983, la Girona de l'altre costat del Ter es redueix a la part annexionada del municipi de Sant Gregori (zona de Sant Ponç, Fontajau, Domeny, Germans Sabat...).

El riu Ter constitueix una de les barreres més importants de la ciutat de Girona; només dos ponts uneixen els dos costats de riu, situats gairebé en el

Gràfic III. Barreres urbanes existents

Elaboració pròpia.

mateix punt, on es dibuixa el colze del seu recorregut, prop de la desembocadura de l'Onyar. Un d'aquests ponts és la carretera N-II i té una funció bàsicament de tràfic, connectant la ciutat amb el barri de Sant Ponç i una àrea important d'equipaments (residència sanitària de la Seguretat Social, complex esportiu del GEiEG, hipermercat Sant Ponç). L'altre pont –més antic– uneix la ciutat amb el sector de Sant Gregori incorporat a Girona; és un sector bàsicament residencial amb alguna implantació industrial important.

format –majoritàriament– per polígons d'habitatges ocupats per població immigrada. L'àrea situada al nord-oest de la ciutat, separada d'ella pel riu Ter, és una zona molt aïllada, amb poca relació –tret de l'estrictament laboral– amb la resta de la ciutat; zones tan properes com Sant Ponç i Pedret o Fontajau i la Devesa no tenen cap tipus de relació, queden separades per un riu d'una certa amplada i sense ponts que estableixin connexió. El nou traçat de la N-II pot, segons quin sigui el seu recorregut definitiu, fer variar aquesta situació actual.

– El riu Onyar. El significat urbà del riu Onyar ha anat variant al llarg del temps. En nombroses guies turístiques es pot llegir que el riu Onyar separa la ciutat antiga (a la riba dreta) de la ciutat moderna (a la riba esquerra). Aquesta afirmació no és exacta, ja que des del primer creixement de la Girona del segle XI, a l'exterior del recinte romà es va formar el raval del Mercadal, situat al costat esquerre del riu Onyar; també ben aviat es formà el raval de la Rutlla, que s'expandí paral·lelament al riu Onyar en el seu costat esquerre. Les transformacions urbanes, especialment les ocorregudes en el segle XIX començaments del XX, han donat la imatge actual de la ciutat moderna a l'esquerra de l'Onyar i de la ciutat antiga a la dreta. Sigui com sigui, i fins a una època força recent, el riu Onyar, en el seu tram més cèntric, separava dues àrees ben diferenciades de la ciutat. La localització del centre comercial als carrers de la Rambla-Argenteria i Santa Clara-carrer Nou, ha creat un moviment ciutadà intens entre els dos costats del riu, connectats –en aquesta àrea més cèntrica– per tres ponts i la plaça de Catalunya. No es pot oblidar tampoc la localització d'importants equipaments administratius (Ajuntament, Diputació, Jutjat...) a la dreta del riu, la qual cosa obliga a nombrosos desplaçaments que, en la seva immensa majoria, hauran de travessar el riu Onyar.

La rehabilitació de les façanes posteriors de les cases situades a la dreta del riu, considerades des de la seva construcció com els darreres d'uns edificis i convertides, amb l'actual rehabilitació, en un conjunt urbà important, contribueix a revalorar l'espai urbà ocupat pel riu traient-li el seu significat gairebé de claveguera i ajudant a recuperar-lo com a passeig urbà. Aquesta transformació de barrera urbana a probable eix de confluència en un futur no llunyà s'ha produït, però de manera inversa, en el tram del riu Onyar que actualment separa Vista Alegre i el carrer del Carme de la zona de la Rutlla i Montilivi. Fa uns vint-i-cinc anys les relacions entre la població del carrer del Carme i l'altre costat del riu eren freqüents, especialment entre els joves d'aquella àrea i d'altres punts de la ciutat, que es banyaven a les petites platges que formava el riu Onyar prop d'on es troba el cementiri; d'altra banda, i de manera més recent, el barri de Vista Alegre es connectava fàcil-

ment amb l'altre costat del riu amb el pont de Lorenzana, actualment inexistent i sembla que amb intenció de tornar-lo a construir, comprovada la seva utilitat. El moviment més important que actualment es registra entre els dos costats del riu Onyar, en el seu tram anterior a la plaça de Catalunya, és el que ve originat per la població d'estudiants que quotidianament assisteixen a l'Institut de Batxillerat Vicens i Vives, situat a la dreta del riu, o a l'Escola de Magisteri, situada al costat esquerre; pel que fa a la resta de població, l'aïllament és notable.

El pont de Lorenzana fou enderrocat –juntament amb el de l'Alferes Huarte– a principis de la dècada dels setanta, quan l'Ajuntament es preocupà d'engrandir el llit del riu per evitar noves inundacions. Fou durant aquells anys que es construí una plataforma a sobre del riu –l'actual plaça de Catalunya– i s'ajardinaren els marges per a millorar l'aspecte i donar una nova imatge al riu Onyar. La plaça de Catalunya ha suposat una connexió important entre els dos costats de riu, tot i que entre els veïns no s'ha aconseguit cap mena d'integració (l'associació de veïns que s'hi ha constituït té només existència sobre el paper i no va aconseguir mai la col·laboració entre les dues bandes). Antigament la importància ciutadana del tram del riu Onyar ocupat per la plaça de Catalunya i fins al pont de Pedra era molt gran. En aquesta zona, anomenada l'Areny des del segle xv –i potser amb anterioritat– fins al primer terç del segle xx, s'hi celebrava el mercat de Girona. Els pagesos i mercaders, vinguts de diferents pobles, arribaven amb tartanes i baixaven al llit del riu a fer l'intercanvi de productes i vendre les seves mercaderies.

– El riu Güell. Es pot parlar de dos trams diferenciats del riu Güell, amb el punt de diferenciació en la seva cruïlla amb la carretera de Santa Eugènia. El primer tram separa el barri de Sant Narcís del de Santa Eugènia i constitueix una barrera urbana important, especialment on queden separats el barri de Can Gibert del Pla de la zona de Bell-lloc del Pla i Grup de Sant Narcís. La manca total de relació entre els dos costats del riu no es tan atribuïble al fet físic de la seva existència, com al fet sociològic de les diferències en la composició social d'ambdues bandes i de la voluntat d'aïllament i d'autonomia del barri de Can Gibert del Pla.

En el segon tram de riu la situació és molt diferent; cal tenir en compte el desviament del seu curs, realitzat no fa massa anys per evitar les inundacions que repetidament han castigat la ciutat de Girona. Antigament el Güell regava una àmplia extensió de sòl urbà, localitzat entre la carretera de Santa Eugènia i la Devesa i destinat a hortes: amb el seu desviament es va canalitzar el riu seguint la línia més recta cap a la desembocadura en el Ter. Actualment aquest segon tram separa dues àrees pràcticament sense població, i, per tant, és difícil de precisar el seu caràcter de barrera urbana.

Els eixos de comunicació

El seu paper ha estat fonamental en el creixement de Girona. La ciutat s'ha anat expandint al llarg dels eixos de comunicació i s'han format vertaders nuclis de població al seu voltant; posteriorment, la importància d'aquests eixos com a vies de circulació ràpida i de trànsit, els ha convertit en vertaderes barreres urbanes.

– La via del ferrocarril de Barcelona a França. Si bé a la primera meitat del segle xx es podia dibuixar una xarxa de carrilets a la ciutat de Girona, en aquests moments només queda la via del ferrocarril de Barcelona a França que, des de fa aproximadament una dècada, travessa la ciutat amb un pas elevat. Quan la via era construïda a nivell de terra, especialment a les zones que passava per sobre un terraplè, era una barrera pràcticament insalvable i les relacions entre els seus dos costats eren gairebé inexistents (aquesta situació perdura en el tram de via entre el trencall que va al carrer Oviedo i la carretera de Santa Coloma, que, amb el seu pas a nivell per travessar la via, suposa un punt de connexió molt important).

La construcció del pas elevat ha facilitat enormement la relació entre les dues bandes, però encara no ha aconseguit la seva integració. En zones com la de Figuerola-Bonastruch de Porta s'intenta aglutinar els dos costats de la via, superant la inèrcia històrica de la divisió: en altres trams (zona de l'estació, àrea allargada entre Sant Narcís i carretera de Barcelona...) la integració és més difícil, l'espai entre les dues zones construïdes a cada costat de via és més gran, i, d'altra banda, l'existència de la carretera de Barcelona, de traçat paral·lel a la via del ferrocarril, segueix actuant de barrera.

– La carretera N-II de Madrid a França. El pas de la carretera N-II per l'interior de Girona i el destorb urbà que aquest fet suposa ha estat un tema àmpliament debatut en repetides ocasions. És un eix de comunicació que actua de barrera urbana en tota la seva extensió: en el seu tram paral·lel a la via del ferrocarril manté la barrera que l'elevació de la via del tren hagués pogut dissoldre; separa –encara que amb menys força– la zona de Figuerola-Bonastruch de Porta de les zones del Güell i la Devesa, i finalment aïlla la ciutat de Girona del parc de la Devesa.

– La Grafí Via de Jaume I. El seu recorregut correspon al traçat de l'antiga muralla que en el segle xv es construí al voltant del barri del Mercadal i s'enderrocà a principis de segle xx. El seu caràcter de via urbana de circulació ràpida, sumat al fet que el barri del Mercadal visqui més de cara a la Girona antiga que a l'expansió cap al pla de Santa Eugènia, la converteixen en una barrera urbana, encara que molt relativa.

– Carrer Emili Grahit. És un carrer ample que, tot i quedant incorporat a

la trama urbana de l'immediat Eixample, actua com a certa barrera entre aquesta zona i l'expansió cap a Palau. El paper de línia divisòria es veu reforçat per la presència de les casernes, que ocupen una extensió gran d'espai urbà i allunyen les zones de residència del seu voltant; d'altra banda, però, el carrer de la Rutlla constitueix un eix de continuïtat entre l'Eixample i Palau. La perllongació del carrer Emili Grahit cap al passeig d'Olot, a l'altre costat de la carretera de Barcelona, pot constituir també una barrera urbana en els barris de Sant Narcís i Santa Eugènia.

Els espais sense urbanitzar

El tipus de creixement que ha seguit la ciutat de Girona al llarg d'uns eixos de comunicació ha provocat la presència d'uns espais residuals sense urbanitzar, que, juntament amb algunes àrees perifèriques poc poblades, constitueixen vertaders impediments per a la relació entre diferents barris.

– Les antigues hortes del Güell. Espai –relativament cèntric– ocupat no fa massa temps pel riu Güell i per nombroses hortes, algunes de les quals encara existeixen. És una àrea sense població que separa el barri de la Devesa de la zona on s'ha creat recentment una associació de veïns que precisament s'anomena Antiques Hortes del Güell.

– Terrenys ocupats anteriorment per la RENFE. Són terrenys que han quedat alliberats i suposen un distanciament important del barri de Sant Narcís respecte de la zona de la carretera de Barcelona.

– Espai urbà ocupat per les casernes. No és un espai sense urbanitzar, però el seu ús exclusiu per a serveis militars el converteixen en una barrera entre les zones urbanes del seu voltant.

– Àrees no urbanitzades de Palau. Són diverses àrees desigualment repartides sobre el territori, intercalades entre les diverses urbanitzacions d'aquella zona, que allunyen els nuclis de poblament de Palau de la resta de la ciutat.

– Espai no urbanitzat entre les Pedreres i Vila-roja. És un espai suficientment gran com per allunyar dos nuclis de població, tot i que l'aïllament de l'àrea de Vila-roja –fàcilment connectable amb el final del carrer del Carme– té les seves causes en una marginació social dels polígons d'habitatges allà construïts, més que no pas en l'espai buit que els separa d'altres àrees urbanes de Girona.

– Sòl no urbanitzat de l'àrea incorporada a Girona, procedent del municipi de Sant Gregori. És una zona poc poblada que reforça el paper de barrera urbana del riu Ter i que augmenta la distància entre el nucli de Girona i el poblament més nombrós al voltant de Germans Sabat.

El relleu

L'expansió de la ciutat de Girona cap al pla demostra el fet, ja evident, que els relleus de les Pedreres i Montjuïc han estat un impediment per al creixement urbà en aquelles direccions. Si bé les parts més altes de les Pedreres i de Montjuïc es troben actualment més o menys construïdes, no passa el mateix amb la vessant est i la seva perllongació cap al massís de les Gavarres. L'aïllament entre la urbanització de Montjuïc i el seu entorn, o entre les àrees d'autoconstrucció al cim de les Pedreres i el seu voltant, està motivat en una mínima part per les formes del relleu; la seva causa s'ha de buscar en les diferències socials existents. La composició social –de població majoritàriament benestant– de Montjuïc no té res a veure amb la de Campdorà, Pont Major, Pedret o Sant Daniel; així com també es diferencia ostensiblement, encara que amb un signe contrari, la composició social de les àrees d'autoconstrucció al cim de les Pedreres, de la resta de població que, amb una certa distància, ocupa les parts menys altes de la muntanya.

Les previsions de creixement urbà i el planejament actual

La crisi econòmica per la qual travessa el món occidental i que –lògicament– afecta el nostre país, dificulta qualsevol previsió sobre el creixement i l'evolució en general de la societat catalana. No es disposa d'informació suficient per a poder fer prediccions sobre les futures expansions de les nostres ciutats; en aquest sentit, el planejament urbà general ha de contemplar la situació actual sense possibilitats de projectar grans canvis. A Girona, les Normes Subsidiàries de Planejament, actualment vigents, fan referència a la ciutat actual sense preveure ni projectar cap expansió important.

Donada la situació atípica en què es troba el planejament general de la ciutat de Girona, sembla imprescindible fer una breu cronologia que ens condueixi a l'estat actual. L'any 1955 s'aprovà el Pla General de Girona que comprenia també el municipi de Sant Julià de Ramis. Aquest pla no convenia als interessos del Consistori del moment, que en repetides ocasions va demanar la seva revisió, a la vegada que mantenia una actuació al marge de la normativa del pla. L'any 1971 es redactà un Pla General d'àmbit comarcal que comprenia els municipis de Fornells, Girona, Quart d'Onyar, Salt, Sarrià de Ter, Sant Gregori, Sant Julià de Ramis i Vilablareix; fou impugnat, però quedà en vigència fins al desembre de 1980, quan el Tribunal Suprem dictà sentència anul·lant l'ordre aprovatòria del pla de 1971, retornant automàticament al pla de 1955. En el moment de la sentència del Tribunal Suprem havien ja començat els treballs de revisió del pla de 1971, que quedaren inter-

romputs, i la ciutat es trobà amb una realitat urbana de l'any 1980 que tenia per normativa un pla de 1955. S'acordà la redacció d'unes normes subsidiàries, decretades el juliol de 1981 i actualment vigents, que, amb caràcter provisional, reguessin l'activitat urbanística de la ciutat mentre s'enllestien els treballs de redacció del Pla General.

Pel que fa a l'àmbit territorial del planejament general, la situació és també força complexa. El maig de 1979, la Comissió Provincial d'Urbanisme acorda la redacció del Pla General de Conjunt que afecta els actuals municipis d'Aiguaviva, Bescanó, Fornells de la Selva, Girona, Llambilles, Quart, Riudellots de la Selva, Salt, Sant Gregori, Sant Julià de Ramis, Sarrià i Vilablareix. El mateix any, i en diverses etapes, alguns municipis sol·liciten, presentant una justificació, la seva exclusió del Pla General de Conjunt. La Comissió Provincial d'Urbanisme ho accepta i queden exclosos els municipis d'Aiguaviva, Bescanó, Llambilles i Riudellots de la Selva, amb la qual cosa es redueix l'àmbit territorial que es veurà afectat per les Normes Subsidiàries decretades l'any 1981. Amb les eleccions municipals de 1983 canvia l'equip de govern del municipi de Sant Gregori i es considera convenient demanar l'exclusió del planejament de conjunt, de manera que a la primera exposició pública dels treballs de redacció del Pla General ja no hi consta el municipi de Sant Gregori. Posteriorment, motivat en part per la sol·licitud d'alguns Ajuntaments, la Comissió Provincial d'Urbanisme acorda de segregar els planejaments de cada municipi, i els treballs de redacció del Pla General veuen reduït el seu àmbit al territori estricte del terme municipal de Girona, amb els inconvenients greus i la manca de coordinació que aquest fet suposa.

Les línies generals en el planejament urbà de Girona serien les següents:

- L'atenció als rius, al seu paper en la trama urbana, als seus traçats alternatius.

- L'ampliació de la xarxa viària que faciliti la circulació en tota la trama urbana i connecti zones actualment poc comunicades.

- L'ompliment dels espais buits que es localitzen entre els eixos de comunicació. És una política per a completar la trama urbana, que permet l'actuació amb plans parcials (alguns actualment en fase de redacció) i no obliga a fer previsions sobre l'expansió urbana.

- El manteniment de determinades estructures tipològiques, que sembla no han estat prou respectades en la redacció de les Normes Subsidiàries.

- El nou traçat de la carretera N-II. La necessitat del seu desviament del centre urbà sembla indiscutible, però encara no s'ha concretat el seu traçat definitiu. S'han presentat diferents alternatives; el plànol de les Normes Subsidiàries ofereix una proposta concreta i dibuixada, però no s'han estudiat les

conseqüències del seu recorregut i els mecanismes paral·lels que cal moure per evitar que constitueixi una nova barrera urbana.

L'àrea territorial de la ciutat de Girona

No es pot pensar una organització de l'espai de la ciutat de Girona sense considerar la seva àrea territorial. Girona no és un sistema urbà tancat en ell mateix, sinó que genera, cap a l'exterior, una quantitat important de serveis, a la vegada que absorbeix recursos humans, socials i econòmics de diverses procedències.

Les diferents organitzacions polítiques, administratives i eclesiàstiques han configurat, al voltant de la ciutat de Girona, una sèrie d'àrees territorials que, amb més o menys implantació, amb més o menys competències, han anat definint i reforçant el caràcter administratiu i de serveis del nucli gironí. Seguint l'ordre de més gran a més reduïda, les principals àrees que s'han format, amb Girona com a nucli o capital, serien les següents:

– La província de Girona. Creada l'any 1833, quan el ministre Francisco Javier de Burgos decretà la divisió del territori de l'Estat espanyol en províncies, inspirat en el departamentalisme francès. Els seus límits, sobradament coneguts, s'han mantingut fins a l'actualitat.

– La regió de Girona. Creada per la Ponència d'Estudi de la Divisió Territorial de Catalunya, quan, l'any 1931, rebé l'encàrrec d'estudiar l'estructura comarcal de Catalunya. Després de nombrosos estudis i diversos assajos, el projecte definitiu de divisió del territori català en nou regions i trenta-vuit comarques es publicà l'abril de 1933, i fou decretat pel President de la Generalitat i el Conseller d'Economia i Serveis Públics l'agost de 1936; s'implantà en la major part de l'administració catalana i va deixar de tenir vigència l'any 1939, en acabar la guerra civil².

– El bisbat de Girona. Subdividit en quatre zones i vint-i-quatre arxipresbiterats. La seva perifèria ha anat variant al llarg del temps, especialment els seus límits meridionals i nord-occidentals. Pel sud arriba més enllà que la província de Girona, incloent la parròquia d'Arenys de Mar, mentre que per l'oest els límits provincials abarquen força més territori que els del bisbat.

– El partit judicial de Girona. Creat l'any 1834, en subdividir les unitats provincials i configurar unes àrees de dimensions semblants a les comarques. En un primer moment es crearen amb finalitats judicials, però a la llarga

² E. LLUCH i O. NEL·LO, 1983, *La gènesi de la divisió territorial de Catalunya. Edició de documents de l'Arxiu de la Ponència (1931-1936)*, Barcelona, Diputació de Barcelona.

assumiren serveis administratius i de policia³. L'actual partit judicial de Girona es diferencia del de 1834 per haver inclòs els municipis d'Amer i Llagostera, que abans pertanyien –respectivament– als partits judicials de Santa Coloma de Farnés i la Bisbal.

– La comarca del Gironès. Creada simultàniament a la regió de Girona, seguint la mateixa cronologia exposada en l'apartat de la regió. Els seus límits han estat àmpliament discutits, especialment pel que fa referència als seus municipis septentrionals, localitzats al voltant del nucli de Banyoles.

Per sota del nivell comarcal ens queda el territori a l'interior dels límits del terme municipal de Girona, que si bé s'expandeix cap a Celrà i cap a les Gavarres, la resta ocupa el nucli urbà de la capital i la seva perifèria. Entre el nivell comarcal i el nivell municipal existeix una àrea de relació i d'activitat al voltant del nucli de Girona. Diversos autors han intentat definir-la en moments diferents i basats en criteris també diferents. Joan Soler i Riber, en explicar les seves rodalies mercantils bàsiques, proposa la de Girona, integrada pels següents municipis: Aiguaviva, Bescanó, Bordiils, Canet d'Adri, Celrà, Cervià de Ter, Flaçà, Fornells de la Selva, Girona, Juià, Medinyà, Quart, Salt, Sant Gregori, Sant Joan de Mollet, Sant Jordi Desvalls, Sant Julià de Ramis, Sant Martí de Llémena, Sant Martí Vell, Sarrià de Ter, Vilablareix i Viladasens⁴. Lluís Casassas, juntament amb Joaquim Clusa, defineixen una àrea amb relacions internes de base diària i tendència a formar un continu urbà que anomenen Municipàlia de Girona i que queda integrada pels municipis de Girona, Salt, Bescanó, Quart, Fornells de la Selva, Llambilles, Aiguaviva, Sant Martí de Llémena, Canet d'Adri, Sarrià de Ter, Sant Gregori i Vilablareix⁵.

Sigui com sigui, el que sembla innegable és l'existència d'una àrea, amb entitat pròpia, que s'organitza al voltant de la ciutat de Girona, que utilitza els seus equipaments, amb possibilitats d'oferir espai per a diverses localitzacions i funcions urbanes, i que comparteix –a vegades mancomunadament– alguns serveis. En aquest sentit, en el segon semestre de l'any 1983 es va constituir la Mancomunitat del Gironès, integrada, l'abril de 1984, pels municipis de Girona, Salt, Celrà, Cervià de Ter, Flaçà, Sant Gregori i Caldes de Malavella.

³ P. VILA, 1977, *La divisió territorial de Catalunya*, Barcelona, Curial.

⁴ J. SOLER, 1975, «Quadre d'informació diversa sobre la població, els mercats i les àrees comercials de la comarca del Gironès», *Gran Enciclopèdia Catalana*, 8, p. 130.

⁵ Ll. CASASSAS i J. CLUSA, 1981a, *L'organització territorial de Catalunya*, Barcelona, Fundació Jaume Bofill.

Aproximació a una primera proposta de divisió territorial en districtes

Si bé el conjunt d'elements analitzats poden condicionar des d'una perspectiva històrica, social i territorial, la divisió de la ciutat en districtes, manca l'anàlisi funcional per a poder formular una proposta amb capacitat d'aplicació. Una primera consideració general fóra la de distingir entre els serveis personals –la gestió dels quals millorarà amb la seva descentralització– i els serveis de tipus infraestructural, que requeriran d'uns àmbits territorials fins i tot més grans que la pròpia ciutat per a optimitzar la relació qualitat-costos.

És evident que aquesta primera classificació de serveis ajuda ben poc a donar contingut a les entitats descentralitzades i a definir-ne els seus límits en funció dels serveis que han d'oferir i del volum de població que han d'atendre. Per aprofundir en l'anàlisi funcional es requereix una prèvia decisió política de descentralitzar, ja que tenint en compte la transformació permanent de la realitat urbana (social, econòmica, urbanística...), l'organització territorial que pot servir per avui, pot ser inadequada d'aquí a un temps.

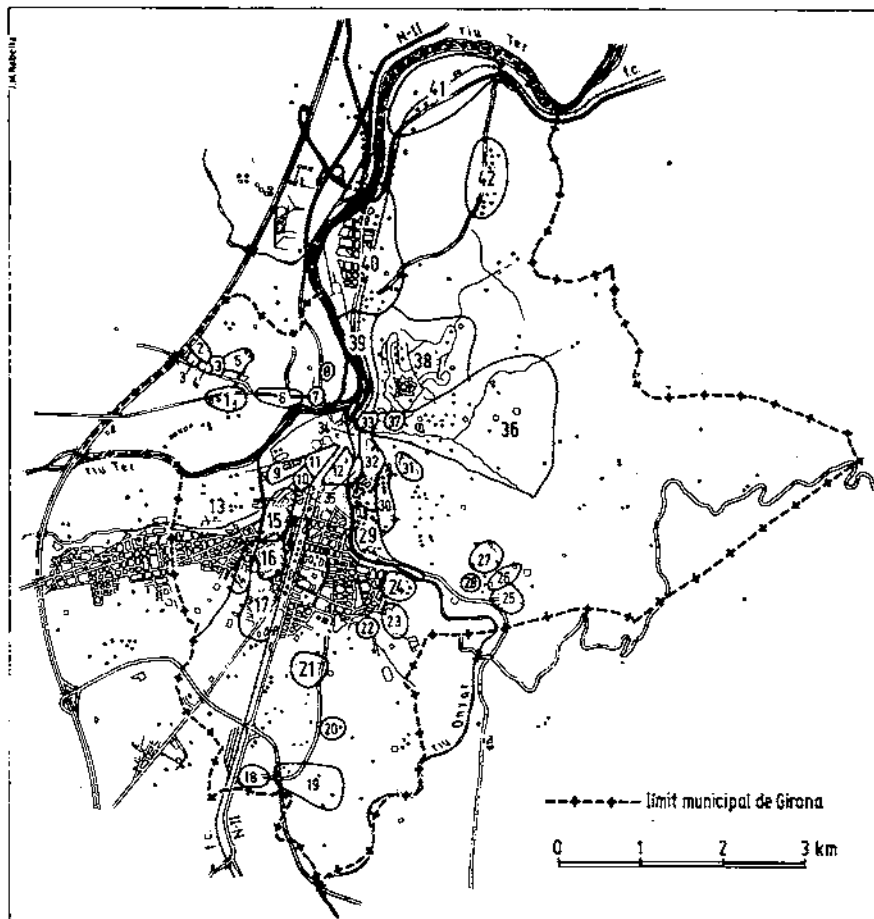
Basant-nos en els elements considerats i en l'anàlisi comparativa de diferents divisions urbanes utilitzades actualment per diversos serveis –tant municipals com d'altres institucions–, hem elaborat dos mapes (vegeu els Gràfics IV i V) per representar –respectivament– les unitats menors de la ciutat de Girona i una primera proposta de divisió en districtes.

Pel que fa a les unitats menors, s'ha intentat reflectir les unitats veïnals i les àrees cohesionades sense pretendre fer una cobertura total del territori, la qual cosa obligaria a forçar límits i denominacions, i a dissimular unes zones d'entitat poc definida que en la realitat urbana són de difícil delimitació.

Algunes unitats veïnals tenen diferenciacions internes prou importants com per a constituir petites àrees que, sentint-se identificades amb la unitat veïnal que les inclou, formen espais marcadament diferenciats amb límits ben definits. Són casos molt puntuals i poc freqüents: el barri de Santa Eugènia, que inclou la unitat de Can Gibert del Pla; el barri de Sant Narcís, que inclou les unitats de la Rodona, el Grup de Sant Narcís i Bell-lloc del Pla; i el Barri Vell, en el qual s'hi diferencien la zona de Sant Pere de Galligants, la zona de Sant Feliu i la zona de la Rambla-Argenteria; la resta de la part antiga de la ciutat és considerada globalment com a Barri Vell.

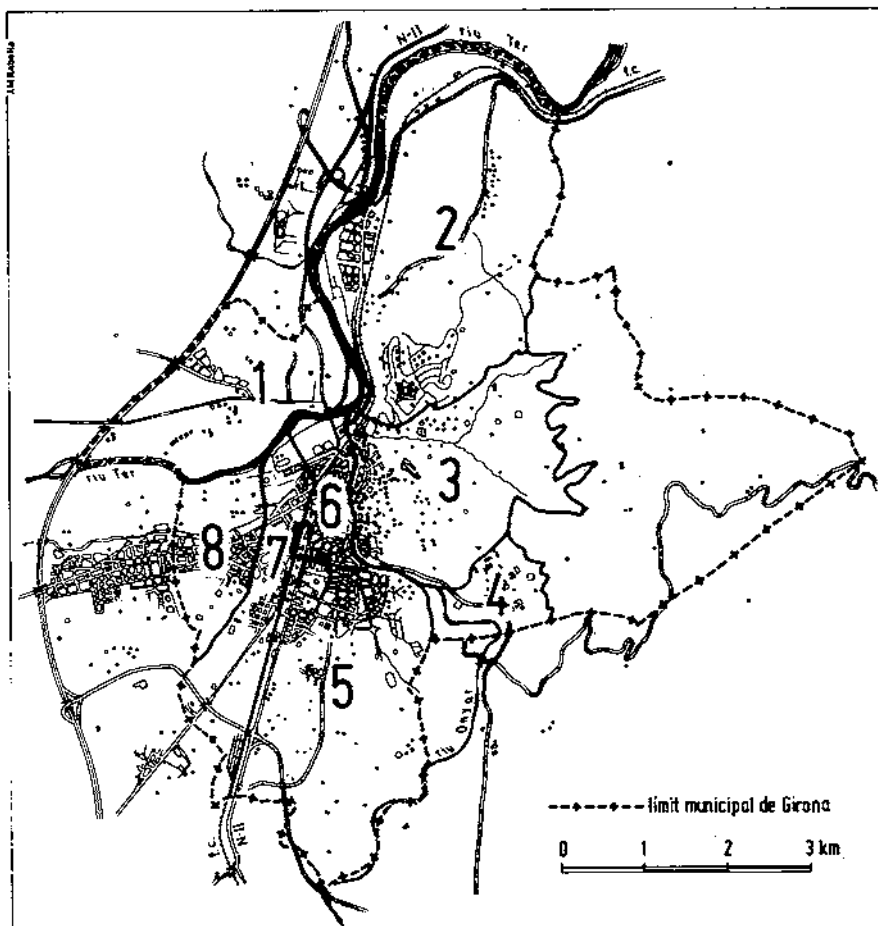
Tot i que es diferencien quaranta-dos unitats menors, és considerable la superfície del terme municipal de Girona de difícil delimitació. Si bé la major part d'aquesta superfície es localitza en la perifèria, especialment en la perllongació del municipi cap a les Gavarres, també és important en el centre urbà, concretament en la zona de l'Eixample i la seva extensió cap a Palau. (Vegeu el Gràfic IV.)

Gràfic IV. Unitats menors diferenciades a la ciutat de Girona

Elaboració pròpia. 1 Domeny. 2 Germans Sabat. 3 Poligons Kim i Benet. 4 Grup Josep M.^o Prat. 5 Torre de Tialà. 6 Fontajau. 7 La Barca. 8 Sant Ponç. 9 La Devesa. 10 Hortes del Güell. 11 Figuerola-Bonastruch de Porta. 12 Mercadal. 13 Santa Eugènia. 14 Can Gibert del Pla (integrant de Santa Eugènia). 15 La Rodona. 16 Grup de Sant Narcís. 17 Bell-lloc del Pla (integrants de Sant Narcís). 18 L'Avellaneda. 19 Torres de Palau. 20 Creu de Palau. 21 Torre Rafaela. 22 Mas Abella. 23 Puigvistos. 24 Montilivi. 25 Vila-roja. 26 Pinar i Camp de la Font. 27 Font de la Pólvara. 28 Grup de Sant Daniel. 29 Carme-Vista Alegre. 30 Les Pedreres. 31 Torre Gironella. 32 Barri Vell. 33 Sant Pere de Galligants. 34 Sant Feliu. 35 La Rambla-Argenteria (integrants del Barri Vell). 36 Sant Daniel. 37 Torre Suxet («Torreón») (integrant de Sant Daniel). 38 Montjuïc. 39 Pedret. 40 Pont Major. 41 Campdorà (la zona de baix). 42 Campdorà (la zona de dalt).

Gràfic V. Proposta d'organització de la ciutat de Girona en districtes

Elaboració pròpia. 1 Districte de Domeny. 2 Districte del Pont Major. 3 Districte del Barri Vell. 4 Districte de Vila-roja. 5 Districte de Palau. 6 Districte del Mercadal. 7 Districte de Sant Narcís. 8 Districte de Santa Eugènia.

La dificultat de delimitació de tota la perifèria en petites àrees veïnals és perfectament explicable per l'existència de sòl sense urbanitzar, que, malgrat tot, s'identifica amb el nom de l'antic municipi al qual pertanyia (Sant Gregori, Palau, Sant Daniel); menys habitual és l'àrea de sòl urbà en què no es pot delimitar cap barri en concret, on no s'ha constituït cap associació de veïns, i

per tant es fa difícil de trobar-hi una denominació global. Es tracta de l'espai comprès entre l'avinguda de Sant Francesc i les primeres urbanitzacions de Palau; no es pot dir que sigui una àrea uniforme, ni tampoc despersonalitzada, especialment les zones al voltant de l'Hospital i el Mercat. Els residents en aquesta gran àrea s'identifiquen directament amb Girona sense tenir consciència de pertinença a cap barri; per explicar on viuen utilitzen punts de referència significants: l'estació, les casernes, l'església de Sant Josep, o eixos de comunicació molt coneguts: la carretera de Barcelona, el carrer de la Creu, el carrer Emili Grahit, el carrer de la Rutlla, però no arriben a definir cap unitat diferenciada.

Quant als districtes municipals que es proposen, no poden ser considerats com unitats urbanes actuals, sinó que s'han d'interpretar com una suma d'unitats veïnals, algunes relacionades entre elles, d'altres amb una vida força autònoma, que dibuixen uncs grans zones dividides per elements físics (rius, carreteres, ferrocarril...) o elements socials que impossibiliten la integració de dues unitats veïnals properes.

El nombre de districtes està inversament relacionat amb el nivell de competències que hagin de rebre; malgrat tot, es podria establir un mínim de sis districtes i un màxim de nou. Es considera òptima la proposta de vuit districtes, però s'insisteix en la importància de les petites unitats veïnals i la necessitat de potenciamnt de les associacions de veïns com a primeres entitats de participació ciutadana.

El terme municipal de Girona queda dividit en nou parts (vegeu el Gràfic V), vuit districtes urbans i una àrea boscosa que comprèn les primeres estribacions de les Gavarres situades a l'interior del territori gironí, la qual és considerada com a patrimoni natural de tota la ciutat. La denominació proposada per als districtes, la seva composició veïnal i les línies divisòries que els separen serien les següents:

Districte primer o de Domeny. Amb les unitats de Domeny, Germans Sabat, polígons Kim i Benet, Grup Josep Me Prat, Torre de Tialà, Fontajau, la Barca i Sant Ponç. És separat de la resta de la ciutat pel riu Ter i limita al nord amb el municipi de Sarrià de Ter, i a l'oest amb el de Sant Gregori.

Districte segon o del Pont Major. Integrat per les unitats del Pont Major, Pedret, Montjuïc, la zona alta i la zona baixa de Campdorà. Queda limitat pel municipi de Celrà al nord i al est, per la vall de Sant Daniel al sud, i pel riu Ter a l'oest. L'única possibilitat de modificació seria integrar la unitat de Pedret al Barri Vell, però ha semblat més coherent dibuixar la línia divisòria entre Pedret i Sant Pere de Galligants que entre Pedret i el Pont Major.

Districte tercer o del Barri Vell. Integrat per les unitats de la vall de Sant Daniel –amb la Torre Suxet (Torreón)–, el Barri Vell –amb les unitats de

Sant Pere de Galligants, Sant Feliu i la Rambla/Argenteria-, Carme-Vista Alegre, les Pedreres i Torre Gironella. Limita al nord amb el districte del Pont Major, a l'est amb el territori municipal delimitat com a àrea boscosa de la ciutat, al sud amb el districte de Vila-roja i a l'oest amb el riu Onyar.

Districte quart o de Vila-roja. Integrat per les unitats de Vila-roja, Pinar i Camp de la Font, Font de la Pólvora i Grup Sant Daniel. Limita al nord amb el districte del Barri Vell, a l'est amb l'àrea boscosa abans esmentada, al sud amb el municipi de Quart i a l'oest amb els relleus de Montilivi. La superació de la barrera del riu Onyar es fa pensant en no reduir aquest districte en els límits estrictes dels polígons d'habitatges avui construïts; la seva perllongació cap al carrer del Carme no és possible per qüestions de composició social d'aquest districte que el fan difícilment integrable a altres àrees urbanes. Seria desitjable crear mecanismes d'integració que en un futur possibilitessin la reestructuració d'aquest districte.

Districte cinquè o de Palau. Integrat per les unitats de l'Avellaneda, Torres de Palau, Creu de Palau, Torre Rafaela, Mas Abella, Puigvistós, Montilivi i d'altres grups d'habitatges sense entitat definida. Limita al nord amb l'avinguda d'Emili Grahit, que el separa del districte del Mercadal, a l'est amb el riu Onyar i els relleus de Montilivi, al sud amb els municipis de Quart i Fornells de la Selva, i a l'oest amb la via del ferrocarril de Barcelona a França.

Districte sisè o del Mercadal. Integrat per les unitats del Mercadal, Figuerola-Bonastruch de Porta, i la resta del que constitueix el centre més actiu de Girona. Limita al nord amb el riu Ter, a l'est amb el riu Onyar, al sud amb l'avinguda d'Emili Grahit, i a l'oest amb el districte de Sant Narcís, del qual el separa un tram de la via del ferrocarril i un tram de la carretera N-II. El parc de la Devesa es considera patrimoni de tota la ciutat, però ha estat dividit entre dos districtes per a no introduir un espai de ningú que podria crear una confusió.

Districte setè o de Sant Narcís. Integrat per les unitats de la Devesa, Hortes del Güell, la Rodona, Grup de Sant Narcís i Bell-lloc del Pla. Limita al nord amb el riu Ter, a l'est amb els districtes del Mercadal i de Palau, al sud amb el municipi de Vilablareix, i a l'oest amb el riu Güell.

Districte vuitè o de Santa Eugènia. Integrat per la unitat de Can Gibert del Pla i el conjunt de Santa Eugènia. Limita al nord amb el riu Ter, a l'est i al sud amb el riu Güell, i a l'oest amb el municipi de Salt.

De l'observació i l'anàlisi de les característiques internes dels districtes proposats se'n podrien desprendre algunes consideracions.

1. L'heterogeneïtat entre els districtes és remarcable en molts aspectes. Existeixen també diferències internes importants, però sense produir-se incompatibilitats.

2. Hi ha una diferenciació molt acusada entre centre i perifèria.

3. Barreres urbanes físiques i algunes de naturalesa social no permeten dibuixar districtes en forma de sectors circulars que reparteixin els avantatges del centre entre tots els districtes i evitin la marginació de determinats sectors perifèrics.

4. El desequilibri en la localització dels equipaments és molt acusat; malgrat tot, districtes amb concentració d'equipaments —com el del Barri Vell— són deficitaris en serveis de barri. Caldrà establir, per tant, mecanismes compensatoris per equilibrar la distribució actual de l'equipament; fóra un error prescindir de les desigualtats existents i fer una distribució igual en tota l'àrea urbana.

En tot cas, prèviament a qualsevol actuació concreta que faciliti el procés descentralitzador, caldrà plantejar el tema en profunditat, analitzant quines són les funcions descentralitzables, amb quins requeriments territorials i de costos econòmics, quines competències assumiran els districtes, com s'establirà la seva representativitat política i quines vies de participació ciutadana es crearan. Mentre no es disposi de l'anàlisi de tots aquests elements i no es defineixi una política municipal al respecte, qualsevol projecte de divisió municipal del territori urbà —i, per tant, la proposta que aquí es formula— no podrà ser altra cosa que una col·laboració en el debat que cal plantejar sobre la descentralització urbana a la ciutat de Girona.

BIBLIOGRAFIA

- AA.VV., 1983, *Girona i els seus barris*, Girona, Ajuntament de Girona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA, 1984, «La divisió territorial de Barcelona», *Papers*, 1.
- ALABART, A., 1981, *Els barris de Barcelona i el moviment associatiu veïnal*, tesi doctoral, 2 vols., 1 annex, Barcelona, Facultat de Ciències Empresarials.
- , 1980, «Mapa de barriades de Barcelona», *CEUMT*, 33.
- BALLESTER, J., 1984, «La descentralització municipal en Espanya: hablan sus responsables. Valencia», *CEUMT. La revista municipal*, 71/78.
- BONAL, R. i CASAL, J., 1980, «Bases per a una divisió de la ciutat en districtes municipals», *Jornades sobre descentralització municipal a les grans ciutats*.
- BORJA, J., 1983a «Programa básico de descentralización», *CEUMT. La revista municipal*, 69.
- , 1983b, «Los actores sociales en la construcción de la ciudad», *Ciudad y territorio*, 57-58.
- , 1984a, «La descentralización territorial de funciones. Introducción», *Papers*, 3. Ajuntament de Barcelona.

- , 1984b, «La descentralización-una cuestión de método», *Papers*, 5. Ajuntament de Barcelona.
- , 1984c, «Les transformacions territorials i institucionals a l'Europa actual», *Papers*, 6. Ajuntament de Barcelona.
- BORJA, J. i GALOFRÉ, J., 1984, «Organización política de la descentralización. Carta Municipal y Reglamento. Participación ciudadana», *CEUMT. La revista municipal*, 77/78.
- CAMPOS, A., 1984, «La descentralización municipal en España: hablan sus responsables. La Coruña», *CEUMT. La revista municipal*, 77/78.
- CASASSAS, LL. i CLUSA, J., 1981b, *L'organització territorial i administrativa de Barcelona. Funcions i àmbits de descentralització: els nous districtes*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona.
- , 1984a, «División territorial y descentralización de funciones», *Jornades sobre la descentralització a debat*, Ajuntament de Barcelona.
- , 1984c, «Descentralización de competencias y ámbitos de prestación de servicios. División territorial y descentralización de funciones», *CEUMT. La revista municipal*, 77/78.
- CASTELLS, M., 1982, «Hipótesis para la gestión de las nuevas relaciones históricas entre economía, sociedad y territorio», *CEUMT. La revista municipal*, 55 i 56.
- CERNUDA, P., 1983, «La organización político-administrativa de la descentralización», *CEUMT. La revista municipal*, 69.
- , 1984, «La descentralización municipal en España: hablan sus responsables. Presentación», *CEUMT. La revista municipal*, 77/78.
- CLAVAL, P., 1978, *Espace et pouvoir*, Paris, Presses Universitaires de France.
- CLUSA, J., CASASSAS, LL. i GABARRÓ, A., 1982, *Estudi sobre alternatives d'organització municipal. El cas de Salt i Sarrià a Girona*. Dictamen i informe adicional, Girona.
- FRIEDLAND, R., 1982, *Power and Crisis in the City, Corporations, unions and urban policy*, Hong Kong, The MacMillan Press Ltd.
- GARCÍA, M. et al., 1980, «Teoría y metodología de la división territorial en distritos y barrios. El caso de la ciudad de Valencia», *CEUMT*, 24.
- JOHNSTON, R. J., 1979, *Political, Electoral, and Spatial Systems. An Essay in Political Geography*, Oxford, Clarendon Press.
- LAAN, M. R., 1978, «Rapport sur la participation de l'individu à la vie publique locale», *Conférence des pouvoirs locaux et régionaux de l'Europe. Participation de l'individu à la vie publique locale*, Strasbourg, Conseil de l'Europe.
- LABORDA, D., 1983, «Participación ciudadana», *CEUMT. La revista municipal*, 69.
- LLUCH, E. i NEL·LO, O., 1983, *La gènesi de la divisió territorial de Catalunya. Edició de documents de l'Arxiu de la Ponència (1931-1936)*, Barcelona, Diputació de Barcelona.
- MARSHALL, L. F., 1984, «Experiencias europeas en el campo de la descentralización municipal. Gran Bretaña: El caso del Gran Londres», *CEUMT. La revista municipal*, 77/78.
- MASSAM, B., 1975, *Location and space in social administration*, Londres, Edward Arnold.
- OBOLS, M. i PALOMAR, M., 1984, «Descentralización de competencias, funciones y servicios. Metodología y normativa de las transferencias. Descentralización y personal», *CEUMT. La revista municipal*, 77/78.
- PADDISON, R., 1983, *The fragmented state. The political Geography of power*, Oxford, Basil Blackwell Publisher Limited.
- PERDIGÓ, J., 1984, «Nota comparativa de diferentes modelos europeos de descentralización municipal», *Papers*, 5. Ajuntament de Barcelona.
- PRATS, J., 1984, «La Participación y Descentralización en el marco de la nueva Ley de Régimen Local», València, Primeros encuentros sobre descentralización y participación.
- RAFFESTIN, C., 1980, *Pour une géographie du pouvoir*, Paris, Librairies Techniques.
- RAHOLA, C., 1929, *La ciutat de Girona*, Barcelona, Barcino.

- SÁNCHEZ, J. E., 1981, *La Geografía y el Espacio Social del Poder*, Barcelona, Los Libros de la Frontera.
- SÁNCHEZ, M., 1983, «Elementos de la participación ciudadana», *CEUMT. La revista municipal*, 69.
- SANGUIN, A.-L., 1981, *Geografía política*, Barcelona, Oikos-tau.
- SANTACRUZ, A., 1984, «La descentralización municipal en España: hablan sus responsables. Córdoba», *CEUMT. La revista municipal*, 77/78.
- SCHNEIDER, K. i VITALI, W., 1984, «Las experiencias extranjeras en materia de Descentralización Municipal y Participación Ciudadana», València. Primeros encuentros sobre descentralización y participación.
- SHORT, J. R., 1982, *An introduction to political geography*, Londres, Routledge & Kegan Paul Ltd.
- SOLER, J., 1975, «Estructures mercantils bàsiques als Països Catalans», *Miscel·lània Pau Vila*, Granollers, Montblanc-Martín.
- VALLVERDÚ, J. et al., 1980, «La descentralització de la gestió municipal», *CEUMT*, 22.
- VICENTE, J., 1984, «La descentralización municipal en España: hablan sus responsables. Zaragoza», *CEUMT. La revista municipal*, 77/78.
- VICENTE, J. i SANTACRUZ, A., 1984, «Las experiencias españolas en materia de Descentralización Municipal y Participación Ciudadana», València, Primeros encuentros sobre descentralización y participación.
- VITALI, W., 1984, «Experiencias europeas en el campo de la descentralización municipal. Italia», *CEUMT. La revista municipal*, 77/78.
- WORMS, J. P., 1984, «Experiencias europeas en el campo de la descentralización municipal. Francia», *CEUMT. La revista municipal*, 77/78.
- ZAPATA, S., 1983, «La descentralización municipal en una estrategia de democratización y modernización de los Entes Locales», *CEUMT. La revista municipal*, 69.
- , 1984, «La descentralización municipal en España: hablan sus responsables. Madrid», *CEUMT. La revista municipal*, 77/78.